

REMIGIUSZ POŚPIECH
Uniwersytet Wrocławski, Instytut Muzykologii

KONCEPCJA ODNOWY MUZYKI KOŚCIELNEJ PO VATICANUM II W UJĘCIU KS. IRENEUSZA PAWLAKA W ŚWIECIE OPRACOWANIA DARIUSZA SOBCZAKA¹

Problematyka współczesnej muzyki liturgicznej stosunkowo niedawno zagościła w naukowym dyskursie badań muzykologicznych oraz teologicznych. Doskonale pamiętam, gdy podczas moich specjalistycznych studiów w Instytucie Muzykologii Kościelnej KUL tematyka ta, obecna głównie w artykułach ks. prof. Ireneusza Pawlaka, traktowana była co najwyżej jako literatura popularnonaukowa, zadawana jako lektura dodatkowa w ramach ćwiczeń z praktyki muzyczno-liturgicznej. Mogłem jednocześnie obserwować, jak zagadnienia te, dzięki konsekwencji i uporowi naszego wykładowcy, przy jednoczesnym poszerzaniu warsztatu naukowego, dojrzały i stopniowo stawały się pełnoprawnym przedmiotem badań i analiz, których kulminacją jest opublikowana przez niego monografia o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II². Co niemniej istotne, ks. prof. Pawlak, długoletni wykładowca w Instytucie Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, zdołał zapalić swoją pasją wcale niemałe grono młodych muzykologów i liturgistów, którzy przyczynili się do zaktywizowania swoich koncepcji w różnych środowiskach naukowych na terenie całej Polski. Można wręcz mówić o stworzeniu „Szkoły ks. prof. Pawlaka” w zakresie szeroko rozumianej muzyki liturgicznej, liczącej już co najmniej dwa pokolenia³. Ogromny wkład ks. Pawlaka w rozwój ba

¹ DARIUSZ SOBCZAK, *Koncepcja odnowy muzyki kościelnej po Vaticanum II w ujęciu ks. Ireneusza Pawlaka*, Gniezno: Wydawnictwo Gaudentinum 2017, ss. 292, aneksy, ilustracja, katalog organistów katedry gnieźnieńskiej od XV do XXI w., przykł. nutowe, indeks osób, streszczenie w j. ang., ISBN 978-83-65189-50-9.

² I. PAWLAK, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 1999, 2001².

³ Należy w tym miejscu dodać, że ks. prof. Pawlak jest również głównym inicjatorem oraz współzałożycielem Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych, które – obok trudnej do przecenienia roli integracyjnej środowiska muzyków kościelnych — także promuje główne założenia liturgiczno-muzycznej reformy Soboru Watykańskiego II. Warto ponadto wskazać tu na redakcję książki pamiątkowej z okazji 80. rocznicy urodzin ks. prof. Pawlaka, przygotowanej właśnie z inicjatywy grona jego wychowanków — zob. W. HUDEK, P. WIŚNIEWSKI (red.), *Cantare amantis est. Wieloautorska monografia naukowa z okazji 80. urodzin ks. prof. dr. hab. Ireneusza Pawlaka*, Lublin 2015. Ks. Pawlak jest ponadto pomysłodawcą

dań omawianej tematyki i znaczenie jego naukowego dorobku w tym zakresie ukazuje dobitnie wydany w ostatnich latach trzytomowy zbiór prac jego autorstwa, przygotowany pod redakcją ks. Stanisława Garnczarskiego (także wychowanek Księdza Profesora)⁴. Nie bez znaczenia jest wreszcie fakt, że ks. Pawlak zajmuje się muzyką liturgiczną nie tylko od strony teoretycznej, ale ubogaca jej dziedzictwo także swoimi kompozycjami, które na stałe weszły do współczesnego repertuaru wiernych Kościoła w Polsce⁵.

Potwierdzenie sformułowanych wyżej sądów znajdujemy w całej rozciągłości na kartach recenzowanej książki ks. Dariusza Sobczaka, który podjął się próby syntetycznego ujęcia, a zarazem naukowej oceny koncepcji odnowy muzyki kościelnej ks. prof. Ireneusza Pawlaka⁶. Temat taki, niewątpliwie pionierski na gruncie polskiej muzykologii, zasługuje na uznanie już chociażby z powody jego ogromnej wagi dla środowiska muzyków kościelnych i liturgistów. Należy w tym miejscu dodać, że ks. Sobczak jest nie tylko wychowankiem ks. prof. Pawlaka, ale i jego następcą w zakresie nauczania i promowania (aktywizowania) muzyki liturgicznej na różnych polach działalności w archidiecezji gnieźnieńskiej. To wszystko sprawia, że prowadzone przez niego badania zyskują walor autentyczności, dając mu możliwość bezpośredniego uczestnictwa, obserwacji, doświadczenia oraz kontynuacji opisywanej problematyki muzyki sakralnej.

Temat prezentowanej książki jasno i precyzyjnie wskazuje główny przedmiot badań. Ks. Sobczak podjął się ambitnego, a zarazem — jak wyżej wskazałem — potrzebnego w środowisku muzykologicznym i teologiczno-liturgicznym zadania przedstawienia opracowania posoborowej koncepcji muzyki liturgicznej, podejmując zarazem próbę ukazania jej specyfiki w warunkach Kościoła w Polsce, która właśnie w pionierskiej działalności ks. prof. Pawlaka uzyskała najpełniejszą syntezę. Autor słusznie zauważa, nawiązując do sformułowań jednej z pierwszych syntez koncepcji *musica sacra* ks. prof. Pawlaka (autorstwa T. Jasińskiego i M. Strawy⁷), iż muzyka kościelna, a zwłaszcza muzyka liturgiczna, która jest „predisponowana do ciągłego oddawania czci Bogu (...) jawi się jako szczególny fenomen. Z jednej

rocznika „Annales Lublinenses pro Musica Sacra”, wydawanego od 2010 r. przez jego wychowanków, początkowo w ramach założonej i prowadzonej przez niego Katedry Monodii Liturgicznej, a od 2014 r. jako rocznik Instytutu Muzykologii KUL.

⁴ I. PAWLAK, *De Musica sacra in Polonia. Questiones selectae*, t. I–III, S. GARNCZARSKI (red.), Tarnów 2013–2015.

⁵ Zob. I. PAWLAK, *Śpiewy liturgiczne*, Płock 1996, 2015²; TENŻE, *Laudes et Vesperae Dominicales. Chwalby Poranne (Jutrznia) i Nieszpory na niedziele okresu zwykłego z towarzyszeniem organowym*, Tarnów 2015. Por. także: TENŻE (oprac.), *Śpiewy uwielbienia*, Lublin 1993, 2012².

⁶ Omawiana publikacja powstała na podstawie dysertacji doktorskiej *Koncepcja muzyki kościelnej w ujęciu ks. Ireneusza Pawlaka* (Lublin 2016), napisanej w Instytucie Muzykologii KUL Jana Pawła II pod kierunkiem ks. dra hab. Piotra Wiśniewskiego, prof. KUL.

⁷ Por. T. JASIŃSKI, M. STRAWA, *Pod urokiem liturgii śpiewanej*, w: R. POŚPIECH, P. TARLINSKI (red.), *Kształcenie muzyków kościelnych na Śląsku*, Opole 1997, s. 235–241.

strony staje się bowiem wydarzeniem mistycznym, uczestniczącym w najwyższym *sacrum*, a z drugiej jest przedmiotem permanentnych badań muzykologicznych, źródłem refleksji teologicznych, historycznych, liturgicznych, estetycznych i innych. Staje się więc ważną fascynacją, daleko bardziej wykraczającą poza tylko indywidualne zainteresowania” (s. 10). Podkreśla przy tym, iż ks. prof. Pawlak należy do czołowych reprezentantów tych muzyków i muzykologów, którzy widzą „potrzebę jej ustawicznego rozwoju i doskonalenia”. Badacz ten, „podejmujący od wielu lat różnorakie aspekty problematyki muzyczno-liturgicznej oraz aktywnie uczestniczący w kościelnym życiu muzycznym na terenie całego kraju, (...) we wszystkich swoich publikacjach (...) *n i e s t r u d z e n i e* [wyróżnienie — R. P.] wyjaśnia w tym względzie ducha soborowej odnowy muzyki liturgicznej” (*tamże*). Co jednak niezmiernie istotne i godne zauważenia, „w jego rozumieniu nie chodzi tylko o ciągłe podnoszenie poziomu jej wykonywania w przestrzeni liturgii, ale jednocześnie o czerpanie, na ile to możliwe, z bogatego skarbca przeszłości dla ożywiania jej ducha” (*tamże*). Biorąc ponadto pod uwagę działalność kompozytorską, artystyczną oraz dydaktyczną Księdza Profesora, autor niniejszej monografii stwierdza, iż „dzięki temu osobistemu doświadczeniu obcowania z muzyką spojrzenie ks. Pawlaka na muzykę kościelną jest bez wątpienia wszechstronne i całościowe” (s. 12).

Głównym celem książki ks. Sobczaka jest nie tylko możliwie kompletna analiza koncepcji muzyki kościelnej wypracowana w bogatej i różnorodnej, jak wyżej wskazano, działalności (teoretycznej i praktycznej) ks. prof. Pawlaka, ale także próba odpowiedzi na pytanie, na ile jest to koncepcja spójna oraz, co niezmiernie istotne, „czy jej realizacja może w znaczącym stopniu przyczynić się do właściwie pojętej odnowy muzyki kościelnej, zwłaszcza liturgicznej, w Polsce?” (s. 13). Tu drobna uwaga: wydaje się, że należałoby zapytać nie tyle o możliwość, co — biorąc pod uwagę dzisiejszą perspektywę — o faktyczny wpływ konsekwentnej promocji koncepcji ks. Pawlaka na dzisiejszą praktykę liturgiczno-muzyczną, co faktycznie w toku pracy zostało wykazane.

Warto także w tym miejscu podkreślić, że ks. Sobczak stara się nie tyle relacjonować analizowane publikacje naukowe i popularnonaukowe, również twórczość kompozytorską ks. Pawlaka, co ukazać je w świetle aktualnego prawodawstwa liturgiczno-muzycznego, a także podejmuje próbę obiektywnej oceny całego dorobku w omawianym zakresie. Już na podstawie pobieżnego zapoznania się z treścią pracy (nie wdając się w szczegóły) można stwierdzić, że podjęte zadanie zostało zrealizowane rzetelnie i kompetentnie. Należy przy tym podkreślić, że recenzowana monografia stanowi pierwszą tak szeroką i wyczerpującą syntezę omawianej problematyki, przez co wnosi cenny wkład w poszerzenie znajomości muzyki sakralnej przede wszystkim w odniesieniu do realizacji liturgiczno-muzycznej reformy *Vaticanum II* w Polsce.

Całość dyskursu podzielona została na dwie części, w ramach których wydzielono po trzy rozdziały. Każda z części poprzedzona jest syntetycznym wprowadzeniem

do poruszanej w nich problematyki⁸. Zwięzłe wprowadzenia posiadają również wszystkie kolejne rozdziały, ponadto każdy z nich zawiera krótkie podsumowanie uzyskanych wyników. Wzmacnia to przejrzystą i proporcjonalną strukturę całości, uzasadnioną zarówno od strony merytorycznej, jak i metodologicznej. Całość dyskursu dopełniają trzy aneksy: cenny od strony naukowej przydatności *Katalog organistów katedry gnieźnieńskiej od XV–XXI w.* (s. 225–231)⁹, fotografia ostatnich — przedwojennych — organów katedralnych (s. 232) oraz wybrane przykłady kompozycji liturgicznych ks. I. Pawłaka (s. 233–258).

Dualistyczną strukturę pracy wyznacza charakter dorobku ks. Pawłaka. Jak zauważył ks. Sobczak we wstępie, „Autor konsekwentnie w swojej myśli naukowej odwołuje się do dwóch filarów: historii, która stanowi niewyczerpane źródło kultury Kościoła, oraz do wskazań soborowej odnowy liturgicznej, będących aktualnym i obowiązującym prawem dla duszpasterzy, liturgistów i muzyków kościelnych” (s. 10–11). Stąd też wynika naturalny podział recenzowanej pracy na część historyczną — poświęconą głównie studiom ks. Pawłaka nad dziejami kultury muzycznej Gniezna (przede wszystkim katedry gnieźnieńskiej), oraz analityczną — dotyczącą muzyki liturgicznej po Soborze Watykańskim II w teoretycznej wizji omawianego autora oraz jej praktycznej realizacji w działalności pastoralnej Kościoła w Polsce.

Poszczególne rozdziały w ramach każdej z części wzajemnie się dopełniają, co pozwoliło autorowi w sposób logiczny i wyczerpujący przedstawić problematykę określoną tematem recenzowanej książki. Rozpoczynający publikację syntetyczny *Wstęp* (s. 9–14) zawiera wszystkie wymagane, od strony metodologii pracy naukowej, podstawowe elementy wprowadzenia. Autor uzasadnia najpierw, jasno i precyzyjnie, przedmiot, cel i zakres pracy, charakteryzując ogólnie wielokierunkową działalność ks. prof. Pawłaka w kontekście muzyki sakralnej. W pierwszym rozdziale części historycznej (s. 19–62) przedstawieni zostali wykonawcy muzyki sakralnej katedry gnieźnieńskiej w rozwoju historycznym, poczynawszy od kolegów niższego duchowieństwa (wikariusze, mansonarze i psalterzyści), poprzez muzyków związanych ze szkołą katedralną (opiekunowie, nauczyciele i uczniowie), aż po organistów. Przy okazji tych ostatnich zaprezentowane zostały także dzieje organów katedralnych. Naturalną kontynuację tych rozważań stanowi rozdział drugi (*Wkład duchowieństwa w rozwój kultury liturgiczno-muzycznej kościoła metropolitalnego*, s. 63–78), poświęcony duchownym (arcybiskupom, biskupom i kanonikom), którzy w sposób znaczący wyróżnili się w dziele pielęgnowania i troski o kulturę muzyczną omawianego środowiska. Istotne dopełnienie naukowego dyskursu

⁸ Należy tu zauważyć, iż w spisie treści nie podano stron, od których rozpoczynają się poszczególne części, a jedynie strony kolejnych rozdziałów i paragrafów.

⁹ Został on oparty na wcześniejszej publikacji autora pracy — zob. D. SOBCHAK, *Katalog organistów katedry gnieźnieńskiej od XV–XXI wieku*, w: P. WIŚNIEWSKI, D. SOBCHAK (red.), *Choro Basilicae Metropolitanae Gnesnensis in memoriam (1914–2014). Księga Pamiątkowa dedykowana Chórowi Bazyliki Metropolitalnej w Gnieźnie (1914–2014)*, Lublin 2014, s. 193–200.

tej części pracy stanowi kolejny rozdział (*Muzyczne źródła monodii liturgicznej w Gnieźnie*, s. 79–100), w którym zaprezentowane zostały najważniejsze zachowane rękopisy i druki liturgiczno-muzyczne – pochodzące z różnych wieków graduały przeznaczone do katedralnych celebracji eucharystycznych. Jako badacz dziejów religijnej kultury muzycznej chcę szczególnie podkreślić trafność i zasadność uwzględnienia w pracy dotyczącej zasadniczo posoborowej muzyki liturgicznej kontekstu historycznego — poprzez gruntowne omówienie badań ks. Pawłaka związanych z przeszłością muzyczną Gniezna. Okazuje się bowiem, że są one nie tylko zaskakująco obszerne, ale posiadają również niezwykle istotne znaczenie w odniesieniu do ich naukowej przydatności, z czego — jak sądzę z mojego doświadczenia — rzadko zdawano sobie sprawę. Warto przytoczyć tu najważniejsze wnioski ks. Sobczaka sformułowane w podsumowaniu pierwszego rozdziału. Czytamy tam m.in.: „Jakkolwiek przeprowadzenie pełnej rekonstrukcji śpiewu gregoriańskiego w katedrze gnieźnieńskiej w okresie średniowiecza jest dość trudne [głównie z uwagi na niekompletność zachowanych źródeł — R. P.] (...), niemniej jednak ks. Ireneusz Pawlak, dzięki wnikliwej analizie materiałów źródłowych, zdołał rzucić nowe światło na praktykowanie, a przez to również na rozwój chorału gregoriańskiego w środowisku lokalnym. (...) Ks. Pawlak podjął pionierską kwerendę archiwalną dotyczącą wykonawców muzyki jednogłosowej w Gnieźnie do XVI w. i porównał ich zadania z innymi podobnymi ośrodkami. (...) Upřednio wyłącznie fragmentarycznie tego tematu dotyczyli m.in. J. Korytkowski i W. Zientarski, natomiast z wyników tych studiów korzystali także inni poszukujący korzeni muzycznych katedry gnieźnieńskiej” (s. 61–62). Ważne znaczenie posiada również fakt, że „przeprowadzone już studia stanowiły podstawę dla kontynuacji tematu muzyki liturgicznej w niektórych rozprawach doktorskich i magisterskich pisanych pod kierunkiem ks. prof. I. Pawłaka” (s. 62). Warto ponadto podkreślić, iż w dużej mierze dzięki badaniom źródłowymi ks. Pawłaka możliwe było sporządzenie cennego — w wymiarze dokumentacji źródłowej — katalogu organistów katedry gnieźnieńskiej od XV do XXI w., zamieszczonego we wzmiankowanym już wyżej aneksie pracy.

Druga, zasadnicza część omawianej publikacji dotyczy tytułowej koncepcji muzyki kościelnej w ujęciu ks. prof. Pawłaka. Ks. Sobczak przyjął tu słuszne założenia równoległej konfrontacji piśmiennictwa ks. Pawłaka z soborowymi i posoborowymi dokumentami Kościoła. W pierwszej kolejności przedstawione zostały zadania muzyki liturgicznej (s. 101–128), w ramach których poruszono najpierw istotne dla rozważań omawianego autora kwestie terminologiczne, związane z tak podstawowymi określeniami, jak: „muzyka religijna”, „muzyka kościelna”, „muzyka sakralna” i „muzyka liturgiczna”. Autor recenzowanej pracy dokonuje nie tylko prezentacji terminologicznych propozycji swojego Mistrza, ale podejmuje również ostrożną polemikę w tym zakresie. Należy jednak żałować, że nie została tu zrealizowana próba oceny recepcji przedstawionej koncepcji ks. Pawłaka, wielokrotnie podejmowanej przez jego uczniów (np. ks. Joachima Waloszka czy ks. Piotra Tarlinskiego). Próba taka, aczkolwiek niełatwa, wymagająca dodatkowych kwerend bibliotecz-

nych, byłyby tym bardziej interesująca, gdyż — jak podkreślono w pracy — w kwestii „wyjaśnienia terminologii związanej z muzyką Kościoła rzymskokatolickiego” ks. Pawlak był „pionierem tego zagadnienia w Polsce”, natomiast „zaproponowane przez niego przemyślenia porządkują cały szereg związanych z muzyką liturgiczną kwestii, przez co mogą stać się przedmiotem dalszych dyskusji w tym względzie i poszukiwania lepszych rozwiązań” (s. 110). Szkoda, że dyskusja taka nie została w pracy przedstawiona. Myśląc pozytywnie, można to potraktować nie tyle jako zarzut, ale jako wskazanie, a zarazem zachętę do dalszych badań w tym temacie.

Do najbardziej istotnych elementów nakreślonej przez ks. Pawlaka koncepcji muzyki liturgicznej należy bez wątpienia wskazanie podstawowych jej funkcji: jednoczącej, medytacyjnej, ozdobnej oraz kerygmaticznej, które — co charakterystyczne i zarazem godne podkreślenia — wyprowadzone zostały z głęboko przemyślanej analizy podstawowej dla niej funkcji służebnej wobec liturgii. To pionierskie, nie tylko na gruncie polskim, ujęcie stanowi znaczące dowartościowanie roli muzyki w liturgii, pomimo jej służebnego oraz użytkowego charakteru¹⁰. W podsumowaniu omawianego rozdziału, niezwykle ważnego w kontekście tematyki rozprawy, ks. Sobczak słusznie zauważa, iż „posoborowa odnowa z powrotem wprowadziła muzykę w liturgii na jej właściwe miejsce i na nowo określiła jej zadania i cele. Ks. Ireneusz Pawlak nie tylko jest interpretatorem nowej terminologii, ale również twórcą wielu nowych i ciekawych rozwiązań, które nie zostały wyczerpane w enuncjacjach ojców soborowych i dokumentach Magisterium Kościoła” (s. 128).

Kolejny rozdział recenzowanej rozprawy poświęcony został posługom muzycznym w zgromadzeniu liturgicznym (s. 129–178). Szczególna wartość tych rozważań, zarówno już w ujęciu ks. Pawlaka, jak i ks. Sobczaka – interpretatora jego propozycji i przemyśleń, polega na umiejętnym połączeniu historycznego przedstawienia poszczególnych funkcji (celebransa, lektora, psalterzysty, kantora, organisty, scholi, chóru i zespołu instrumentalnego) z aktualnymi, zgodnymi z obowiązującym prawodawstwem, wymogami konkretnych posług, przy jednoczesnej mobilizacji wszystkich wiernych do czynnego uczestnictwa w odnowionej liturgii. W podsumowaniu rozdziału autor zauważa, iż ks. Pawlak w swoich rozważaniach często podkreśla fakt, iż „zadaniem wszystkich asystujących celebransowi jest służba Bogu na Jego chwałę oraz zgromadzeniu liturgicznemu ku jego uświęceniu. Tego ducha służby według ks. Pawlaka należy także odnieść do muzyki, która (...) ma służyć świętej liturgii, a nie odwrotnie. W takim rozumieniu ks. Pawlak widzi odnowę li-

¹⁰ Warto tu przypomnieć, iż tekst ten został po raz pierwszy wygłoszony 19 września 1991 r. podczas inauguracji roku szkolnego w opolskim Studium Muzyki Kościelnej (z powodu choroby ks. Pawlaka przygotowany przez niego referat odczytał ks. prof. Karol Mrowiec). Po raz pierwszy ukazał się drukiem w wydawanym w Opolu biuletynie informacyjnym dla organistów „Muzyka w Liturgii” 6 (1992), nr 1, s. 3–13, przedrukowany także w: R. POŚPIECH, P. TARLINSKI (red.), *Śpiew wiernych w odnowionej liturgii*, Opole 1993, s. 13–21. Dopiero później, poszerzony o funkcję kerygmaticzną, opublikowany został na łamach periodyku „Homo Dei” 61 (1992), nr 4, s. 61–70.

turgiczną po Soborze Watykańskim II, która jest przedłużeniem i kontynuacją reformy trydenckiej, a nie zupełną nowością” (s. 177–178).

Ostatni rozdział (*Nowe propozycje muzyczne w proprium missae*, s. 179–215), dotyczący wybranych gatunków muzycznej twórczości liturgicznej (pieśń kościelna, śpiewy obrzędu uwielbienia i psalm responsoryjny), związany jest bezpośrednio z twórczością kompozytorską ks. Pawlaka, niewątpliwie równie wartościową, zaś w kontekście powszechnej realizacji reformy liturgicznej *Vaticanum II* (szczególnie w zakresie muzycznym) może nawet bardziej znaczącą niż przedstawiona wcześniej działalność naukowa. Znamienne są tu słowa podsumowania rozdziału, kiedy ks. Sobczak z pełnym przekonaniem stwierdza: „Ks. Ireneusz Pawlak, bazując na wiedzy historycznej dotyczącej wszystkich poruszonych w rozprawie zagadnień, upatruje w niej pomoc dla lepszego zrozumienia obowiązujących dzisiaj norm liturgicznych i przeżywanych obrzędów, oczyszczając je często z różnych subiektywnych interpretacji czy naleciałości. Jednocześnie wyznacza on nowe kierunki rozwoju twórczości muzycznej niektórych gatunków i form, które powinny korelować z duchem danej czynności liturgicznej” (s. 215).

W wieńczącym całość rozważań *Zakończeniu* (s. 217–222) ks. Sobczak dokonuje syntetycznego podsumowania przeanalizowanej gruntownie w poszczególnych rozdziałach koncepcji muzyki liturgicznej ks. prof. Ireneusza Pawlaka, określając ją jako tradycjonalistyczną — mocno zakorzenioną w dziejach bogatej tradycji muzyki kościelnej. Zauważa, a zarazem podkreśla rzecz niezwykle znamioną, iż „tradycjonalizm w jego [ks. I. Pawlaka — R. P.] rozumieniu polega na zakotwiczeniu się w przeszłości, na realnym, ale krytycznym podejściu do teraźniejszości oraz na otwarciu się na przyszłość” (s. 217). W wyniku tego, „dzięki umiejętnemu łączeniu dwóch skrajnie różnych epok liturgicznych, wydobywa ze skarbca Kościoła zarówno rzeczy stare, jak i nowe, pokazując w konsekwencji pewne możliwości ich współistnienia” (s. 219). Co najważniejsze jednak, autor prezentowanej w omawianej książce koncepcji „zainicjował nowy kierunek badawczy, którego przedmiotem stała się szeroko rozumiana muzyka związana z odnowioną liturgią po Soborze Watykańskim II” (*tamże*), natomiast „zapoczątkowane przez niego studia nad współczesną muzyką liturgiczną stały się już dzisiaj nową gałęzią muzykologii” (s. 221). Dodajmy: czego owocem jest także recenzowana monografia.

Warto jeszcze podkreślić, iż publikacja ks. Sobczaka posiada szeroką bazę źródłową, co dobrze ilustruje obszerna bibliografia, licząca prawie 400 pozycji (s. 259–281), oraz nieodzowne w opracowaniach historycznych przypisy, stosunkowo liczne i poprawnie sporządzone, o ciągłej numeracji (w sumie jest ich 762). Zestaw bibliograficzny został podzielony na dwie zasadnicze części: *Źródła* oraz *Opracowania cytowane*, które uzupełniają *Encyklopedie i słowniki*, *Śpiewniki*, a także pozycje zatytułowane jako *Inne*. W pierwszej grupie wyróżniono ponadto: *Dokumenty Stolicy Apostolskiej*, *Dokumenty Konferencji Biskupów*, *Księgi liturgiczne*, a także — podstawowe dla głównego dyskursu pracy — *Publikacje ks. Ireneusza Pawlaka z do-*

datkowym podziałem na: *Druki zwarte, Artykuły, Hasła encyklopedyczne, Edycje śpiewów liturgicznych, Rozmowy i wypowiedzi oraz Inne* (tu zamieszczono jedynie opracowaną przez Urszulę Graczyk *Kronikę Chóru Prymasowskiego*).

W sumie zestawienie bibliograficzne sporządzone zostało kompetentnie i w pełni wyczerpuje podstawową literaturę przedmiotu. Można jedynie zauważyć brak kilku pozycji powstałych w środowisku opolskim, jak się wydaje dość ważnym w dziele propagowania koncepcji muzyki liturgicznej ks. prof. Pawłaka (działa tu bowiem grono kilkunastu jego wychowanków), m.in. prac ks. P. Tarlinskiego¹¹, ks. J. Waloszka¹², czy autora niniejszej recenzji¹³, tym bardziej, że wszystkie one powstały pod istotnym — bezpośrednim i znaczącym — wpływem nauczania „naszego” Księdza Profesora.

Pomocne podczas pisania recenzowanej publikacji okazały się zapewne także osobiste doświadczenia ks. Sobczaka jako muzykologa i muzyka kościelnego (pedagoga i dyrygenta), a także teologa, przez szereg lat blisko związanego zarówno ze środowiskiem rodzinnym i formacyjnym (archidiecezja gnieźnieńska), jak i zawodowym (Instytut Muzykologii KUL) ks. prof. Pawłaka. Zaowocowało to powstaniem monografii ważnej i wartościowej, w której w sposób rzetelny i wyczerpujący przedstawiony został podjęty temat badawczy, stanowiącej zarazem znaczący wkład w rozwój badań w zakresie tradycji i współczesności muzyki sakralnej, głównie liturgicznej.

¹¹ P. TARLINSKI, *Religijny śpiew ludowy w liturgii eucharystycznej Dnia Pańskiego*, LitS 3 (1997), nr 2, s. 59–83.

¹² J. WALOSZEK, *Chorał gregoriański jako model i norma muzyki liturgicznej*, w: P. MORCINIEC (red.), *Ad libertatem in veritate. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Alojzemu Marcolowi*, Opole 1996, s. 765–773; TENŻE, *Odnova muzyki kościelnej w świetle Konstytucji o liturgii „Sacrosanctum Concilium”*. *Założenia i realizacja*, w: E. MATEJA, R. PIERSKAŁA (red.), *Wprowadzanie soborowej odnowy liturgicznej*, Opole 1999, s. 199–210.

¹³ R. POŚPIECH, *Formacja muzyków kościelnych po Vaticanum II w świetle dokumentów Kościoła*, w: E. MATEJA, R. PIERSKAŁA (red.), *Wprowadzanie soborowej odnowy liturgicznej*, s. 199–210; TENŻE, *Muzyka religijna poza celebracjami liturgicznymi w świetle dokumentów Kościoła*, w: J. KRASSOWSKI I IN. (red.), *Musica Sacra 2* (Akademia Muzyczna w Gdańsku. Prace Specjalne 72), Gdańsk 2006, s. 21–37.